

TA'LIM MUASSASALARIDA MA'NAVIY TARBIYA JARAYONINI TASHKIL ETISH

Hayitova Marhabo Turaboyevna

Samarqand viloyati Qo'shrabot tumani 40-son umumta'lim maktabining oliy toifali boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: *Tarbiya-muayyan, aniq maqsadga va har tomonlama ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida yosh avlodni tarbiyalash uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni hisoblanadi. Ushbu maqolada ta'lim muassasalarida tarbiya jarayonini tashkil qilish masalalari haqida mulohaza yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *pedagog, jarayon, odob, tarbiya, shaxs, yoshlar, ta'lim, tajriba, o'quvchi, fuqaro, faoliyat, befarq, dushman.*

O'zbek xalqining yosh avlodni hayotga tayyorlashda ko'p asrlar davomida qo'llagan usul va vositalari, tadbir shakllari, o'ziga xos urf-odatlar va an'analari, ta'lim-tarbiya haqidagi g'oyalari va hayotiy tajribasi mavjud. Bu meros o'tmishda ko'plab alloma-yu donishmandlar yetishib chiqishiga asos bo'lgan. Hozirgi kunda bu merosdan ijodiy foydalanish katta ahamiyatga ega. Ajdodlarimiz bilim o'rgatuvchi ustoz faoliyatiga katta ahamiyat berganlar. Bu pedagogik faoliyatga bo'lgan asosiy talablardan biri edi.

Bugungi kunda biz huquqiy demokratik davlat va fuqorolik jamiyati asoslarini qurishga dadil kirishdik. Bunday sharoitda yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek "Bugungi shidatli zamonda yoshlar oldida yangi-yangi, buyuk imkoniyatlar ochmoqda. Shu bilan birga, ularni ilgari ko'rilmagan turli yovuz xavf-xatarlarga ham duchor qilmoqda. G'arazli kuchlar sodda, g'o'r bolalarni o'z ota-onasiga, o'z yurtiga qarshi qayrab, ularning hayotiga, umriga zomin bo'lmoqda. Bunday keskin va tahlikali sharoitida biz ota-onalar, ustoz-murabbiylar, jamoatchilik, mahalla-ko'y bu masalada hushyorlik va ogohlikni yanada oshirishimiz kerak. Bolalarimizni birovlarining qo'liga berib qo'ymasdan, ularni o'zimiz tarbiyalashimiz lozim".

Bugun shiddat bilan o'zgarib borayotgan dunyoda globallashuv jarayonlarining ijobiy tomonlari bilan bir qatorda, uning salbiy oqibatlar ham hayotimizga kirib kelmoqda. Shu ma'noda turli ma'naviy tahdidlardan hayotimizni asrash, ma'naviy bo'shliqqa yo'l qo'ymaslik uchun, avvalambor, sog'lom g'oyalar orqali, jahon maydonida yuz berayotgan keskin aql-zakovat va iste'dod musobaqasida bellashuvga qodir bo'lishimiz lozim. Bunday bellashuvga kirishadigan shaxsning nafaqat bilimi, balki uning axloqiy qarashlari yuqori darajada shakllangan bo'lishi lozim. Dunyodagi har bir xalqning tili, xarakteri va tafakkur-tarzi turli bo'lgani kabi milliy xulq-atvori, odob-axloqi, muomala madaniyati, urf-odatlar ham farqlidir. Lekin umuminsoniy ahamiyatga molik bo'lgan mehr-muhabbat, sharm-hayo, rahm-shavqat, hurmat-izzat va qadr-qimmat degan tuyg'ular borki, bu barcha xalqlar uchun birdek go'zal fazilat hisoblanadi. Bir so'z bilan aytganda, odob millat tanlamaydi. Chunki, odob – inson

haqida yoqimli taassurot uyg'otadigan, shuningdek, jamoa, milliy urf-odatlariga asoslangan go'zal xatti-harakatlarni o'z ichiga oladi. Bu xatti-harakatlarning barchasi insonni ezgu ishlarga, bunyodkorlikka yetaklaydi.

Shu o'rinda shaxsning ma'naviyatini shakllantirishda tarbiyaning o'rniga to'xtalish lozim. Tarbiya insonni inson qiladigan azaliy qadriyatdir. Aslida, ta'lim ham, tarbiya ham ong mahsulidir, lekin ayni vaqtda ong darajasi va uning rivojini belgilaydigan, ya'ni xalq ma'naviyatini shakllantiradigan va boyitadigan eng muhim omildir. Binobarin, ta'lim-tarbiya tizimini va shu asosda ongni o'zgartirmasdan turib, ma'naviyatni yuksaltirib bo'lmaydi.

Tarbiya jarayoni o'zaro bog'liq ikki faoliyatni - o'qituvchi va o'quvchi faoliyatini o'z ichiga oladi. Tarbiya jarayonida o'quvchining ongi shakllana boradi, his-tuyg'ulari va turli qobiliyatlari rivojlanadi, g'oyaviy, axloqiy, irodaviy, estetik xislatlari shakllanadi, tabiatga, jamiyatga ilmiy qarashlar tizimi tarkib topadi, jismoniy kuch-quvvatlari mustahkamlanadi. Tarbiya jarayonida o'quvchida jamiyatning shaxsga qo'yadigan axloqiy talablariga muvofiq keladigan xulqiy malaka va odatlar hosil qilinadi. Bunga erishish uchun o'quvchining ongiga (ta'lim jarayonida), hissiyotiga (darsda va turli sinfdan tashqari ishlarda), irodasiga (faoliyatni uyushtirish, xulqni idora qilish jarayonida) tizimli va muntazam ta'sir etib boriladi. Tarbiyalash jarayonida bulardan birortasi (ongi, hissiyoti, irodasi) e'tibordan chetda qolsa, maqsadga erishish qiyinlashadi.

Biror bir maqsadga qaratilgan tarbiya jarayonining mohiyati va vazifalari tarbiyachi tomonidan rejalashtiriladi va tartibga solinadi.

1) O'quvchining qaysi xislatini shakllantirish yoki yo'qotish maqsadida rejalashtiriladi.

2) Shu hislatlarni tarbiyalash yoki yo'qotish uchun xizmat qiluvchi manbalar izlab topiladi.

3) Belgilangan maqsad uchun xizmat qiladigan nazariy va amaliy manbalarning qaysisini va qayerda ishlatish rejalashtiriladi.

Bunday rejaga solinib olib borilgan tarbiya mohiyatini ta'lim - tarbiya tizimi jamiyat va insonlarning intellektual va jismoniy faoliyati tashkil qiladi.

Abdulla Avloniy "Turkiy Guliston yoxud axloq" asarida ta'kidlaganidek, Bolaning yetuk tarbiya topishida ijtimoiy muhit, oilaning o'rni, shuningdek, sog'lom insonni tarbiyalash, tafakkurini rivojlantirish, o'quvchini fikrlashga o'rgatish, yanada muhimi - axloq tarbiyasi - yaxshi xulq va odatlarni tarkib toptirish bugungi kunda dolzarb masalalardan hisoblanadi.

Kundalik hayotimizda uchrab turadigan o'zimiz bilib bilmaydigan, ammo ijtimoiy turmushda har doim qo'llashimiz zarur bo'lgan xulq-odob qoidalari mavjud. Ana shu qoidalarini o'z faoliyatiga singdirish uchun o'quvchi shaxsga aniq maqsadga qaratilgan harakat zarur. Oddiy voqeadan buyuk kashfiyotni kashf etish mumkin bo'lmas, ammo oddiy harakat, chiroyli xulq-odob yordamida yirik muvaffaqiyatga erishish mumkin. Shuning uchun o'quvchi xulq-odobiga e'tiborsiz bo'lmasligi kerak.

Mayda-chuydalarni ko'zdan qochimaslik har bir o'quvchida hushyorlikni oshiradi. Xulq-odobda har bir narsa muhim hisoblanadi. Xulq-odob o'quvchilarni qalban bir-birlariga bog'laydigan ruhiy manba hisoblanadi. Shu bois xulq-odob madaniyatini umumta'lim maktablari, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi tizimi, oliy ta'lim muassasalari, ishlab chiqarish birlashmalari, nodavlat-notijorat tashkilotlari va mahallalarda yoshlar o'rtasida bosqichma-bosqich targ'ib qilish shakllarni amalga oshirish kerak. Ular quyidagi bosqichlardir:

Birinchi bosqich. Umumta'lim maktablari, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi tizimi, oliy ta'lim muassasalari, ishlab chiqarish birlashmalari, nodavlat-notijorat jamoat tashkilotlari va mahallalarni ma'ruza matnlari, ma'ruzaning elektron shakllari va uslubiy yo'riqnomalar bilan ta'minlash. Ma'ruzaning asosiy yo'nalishlari va unda ilgari surilgan g'oya va fikrlarni yoshlar bilan ishlaydigan tashkilotlar jamoalar o'rtasida "Ma'naviyat soati", "davra suhbat", seminar, jonli muloqot shakllarida chuqur va atroflicha o'rganish. Xulq-odob madaniyatini targ'ib etishga doir videorolik, ko'rsatuv va eshittirishlar, multimedia vositalarini yaratish.

Ikkinchi bosqich. Xulq-odob madaniyati targ'ib etuvchi guruh a'zolarining mazkur yo'nalishda ko'tarilgan masalalarning milliy va umuminsoniy ahamiyatiga chuqur kirib borishi. Ma'ruzaning asosiy yo'nalishlarini keng targ'ib etishga qaratilgan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar tashkil qilish va ularga soha mutaxassislarini, shoir, yozuvchi va mahalla faollarni jalb etish. Xulq-atvor madaniyatiga doir fazilatlar bo'yicha targ'ibot materiallaridan tizimli ravishda foydalanib, yoshlar ongida milliy g'urur va iftixor tuyg'usiga nisbatan qadriyatli munosabatni qaror toptirish.

Uchinchi bosqich. Vazirlik, umumta'lim maktablari, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi tizimi, oliy ta'lim muassasalari, ishlab chiqarish birlashmalari, nodavlat-notijorat jamoat tashkilotlari va mahallalarda orttirilgan ilg'or tajribalarni o'zaro ommalashtirish va ular yuzasidan tajriba almashish. Targ'ibot va tashviqot ishlarining ta'sirchan usullarini keng qo'llash va erishilayotgan yutuqlarni ommaviy axborot vositalarida muntazam yoritib borish. Yoshlarda xulq-odob madaniyatini shakllantirishga doir muntazam ravishda mafkuraviy profilaktika va korreksiya ishlarini tizimli yo'lga qo'yish.

Bu bosqich ishlarini boshlang'ich ta'limdan boshlab tog'ri yo'lga qo'ya olsak o'quvchilarda yuqorida ko'rsatilgan odob qoidalarga amal qiladigan va yuksak fazilatli komil shaxslarni yetishtira olamiz. Aks holda, ya'ni tarbiya masalasiga jiddiy e'tibor bermaslik va boshlang'ich sinfdayoq tarbiya nuqsoni bor o'quvchilar bilan oila va mahalla hamkorligida invidual ishlarni sayoz olib borish oqibatida bu xato kattalashadi va oqibatda hali-hanuzgacha ayrim yoshlarimiz ma'naviyati va ruhiyatidagi G'arb madaniyati, ko'p hollarda milliy ruhiyatimizdan ustunroq namoyon bo'layotganini, ayrim yoshlarimiz bilib-bilmay vayronkor (jumladan diniy ekstremizm, terorizm) g'oyalar ta'siriga duchor bo'layotganini, yoshlarmizda siyosiy yetuklik yetishmayotganligini, nafaqat mamlakatda, balki jahonda yuz berayotgan o'zgarishlarga befarq bo'lish, loqaydlik holatlari mavjudligini, yoshlarimiz orasida

kitob o'qishdan ko'ra kompyuter o'yinlari oldida vaqt o'tkazish, mazmunan sayoz bo'lgan turli xil janrdagi musiqalar eshitish, filmlar tomosha qilish odat tusiga kirib borayotganligini va hokazo holatlarini guvoni bo'lyapmiz. Shuning uchun birinchi o'rinda oilada ota-ona, ustoz-murabbiylar va eng asosiysi har bir o'zbek xalqi fuqorosi loqayd, beparvo bo'lmasligi kerak.

Aytadilar-ki, dushmanlardan qo'rqma, nari borsa, ular seni o'ldirishi mumkin. Do'stlardan qo'rqma, nari borsa, ular senga xiyonat qilishi mumkin. Befarq odamlardan qo'rq, ular seni o'ldirmaydi ham, sotmaydi ham, faqat ularning jim va beparvo qarab turishi tufayli yer yuzida xiyonat va qotilliklar sodir bo'laveradi. Birovning hayotiga, yon-atrofdan sodir bo'layotgan voqea-hodisalarga betaraf va beparvo qarab, shunchaki kuzatuvchi bo'lib yashaydigan odamdan hech qachon yaxshilik chiqmaydi. Beparvo odam dushmandan ham xavfliroqdir. Chunki dushmanning kimligi, asl qiyofasi siz uchun oldindan ma'lum bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Shavkat Mirziyoyev. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent. "O'zbekiston" 2007.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 26 martdagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ 5040 son qarori. www.lex.uz
3. Forobiy. «Fozil odamlar shahri». - T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi. nashriyoti, 1993.
4. O.Hasanboyeva va boshqalar. Pedagogika tarixi. - T.: G.Gulom nomidagi nashriyot, Darslik. 2004 y.
5. Davletshin M.G. va boshqalar. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. T., 2004;
6. K.Turg'unboyev, M.Tolipov, I.Oxunov. Pedagogik mahorat asoslari.: T., "Fan va texnologiya", 2006
7. M.Imomnazarov «Milliy ma'naviyatimiz nazariyasiga chizgilar». T.: «Sharq» 1998